

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014 - Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ – 2 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ: ΒΕΒΑ ΠΟΠΗ, ΣΙΧΛΙΜΙΡΗ ΣΤΑΣΙΝΗ,
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΒΑΣΩ, ΘΕΟΧΑΡΗ ΘΕΟΔΟΣΙΑ, ΚΟΛΙΑΛΗΣ ΘΑΝΟΣ,
ΜΑΤΖΟΡΑΚΗ ΣΠΑΡΤΗ, ΜΗΛΑΣ ΚΩΣΤΑΣ, ΠΑΤΣΟΥΡΑ ΣΟΦΙΑ,
ΠΕΤΡΟΥΤΣΟΥ ΒΙΟΛΕΤΑ, ΧΑΪΝΤΟΥΤΗΣ ΗΛΙΑΣ

- A 1.** Επομένως, ούτε σύμφωνα με τη φύση ούτε αντίθετα προς αυτή δε γεννιούνται οι αρετές (μέσα μας), αλλά σε μας που από τη φύση έχουμε μεν τη δυνατότητα να τις δεχτούμε, τελειοποιούμαστε δε με τη συνήθεια (σχετικά με αυτές). Ακόμα, όσες ιδιότητες υπάρχουν σε μας από τη φύση, πρώτα αποκτούμε τις δυνατότητες αυτών, ύστερα δε προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (αυτό ακριβώς είναι φανερό στην περίπτωση των αισθήσεων γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις επειδή πολλές φορές είδαμε ή πολλές φορές ακούσαμε, αλλά αντίθετα έχοντάς τες κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και κανακάνει χρήση τους)· τις αρετές όμως τις αποκτούμε αφού πρώτα ενεργήσουμε (τις ασκήσουμε), όπως ακριβώς συμβαίνει και στις (άλλες) τέχνες· δηλαδή όσα πρέπει να κάνουμε αφού (τα) μάθουμε, αυτά μαθαίνουμε κάνοντάς τα, όπως οι οικοδόμοι γίνονται χτίζοντας και οι οικοδόμοι γίνονται χτίζοντας και οι κιθαριστές με το να παίζουν κιθάρα· έτσι λοιπόν και πράττοντας δίκαια γινόμαστε δίκαιοι, κάνοντας σώφρονα έργα σώφρονες, και κάνοντας γενναίες πράξεις ανδρείοι.
- B 1.** Οι αρετές κατά τον Αριστοτέλη, διακρίνονται σε διανοητικές, που αφορούν απόλυτα και καθαρά στο λόγον έχον μέρος της ψυχής μας, δηλαδή το λογικό μας (π.χ. σοφία, φρόνηση) κι έχουν άμεση σχέση με την αλήθεια, και σε ηθικές, αρετές δηλαδή που περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου, αφορούν στο *ἐπιθυμητικόν* μέρος της ψυχής, εκείνο δηλαδή που μετέχει και στο λόγον έχον μέρος της ψυχής και στο *ἄλογον* και σχετίζονται με τα ἄλογα πάθη και τις πράξεις (π.χ. γενναιότητα, δικαιοσύνη). Οι διανοητικές αρετές αναπτύσσονται και τελειοποιούνται με τη διδασκαλία και την εμπειρία που αποκτά ο άνθρωπος με την πάροδο του χρόνου (*διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου*), γι' αυτό το βάρος στην περίπτωση της διανοητικής αρετής «πέφτει» στο διδάσκαλο, στην επάρκεια των γνώσεων του, στις μεθόδους που εφαρμόζει, στη μεταδοτικότητά του. Οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα του *ἔθους*, του εθισμού και της συνήθειας του ανθρώπου, που με την επανάληψη ενός ορισμένου τρόπου συμπεριφοράς αποκτά την αντίστοιχη αρετή. Αυτό άλλωστε το φανερώνει και η ετυμολογική σχέση των λέξεων «ἠθική» και «ἔθος». Η ηθική αρετή λαμβάνει την οριστική μορφή στην ψυχή του ανθρώπου μέσα από την ενέργεια, την επανάληψη, γι' αυτό το βάρος στην περίπτωση της ηθικής αρετής «πέφτει» στον ασκούμενο, στον ίδιο τον άνθρωπο.

B 2. Ο Αριστοτέλης για να οδηγηθεί στη θέση «τάς δ' ἀρετάς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον» χρησιμοποιεί την αντίθεση με το παράδειγμα των ἔμφυτων ιδιοτήτων και συγκεκριμένα των αισθήσεων. Στις αισθήσεις, που είναι ἔμφυτες ιδιότητες, έχουμε τη δυνατότητά τους και τις χρησιμοποιούμε, τις ενεργοποιούμε. Έχουμε π.χ. την ὄραση ως φυσική ιδιότητα και βλέπουμε, έχουμε ἔμφυτη την ιδιότητα, την αίσθηση της ακοῆς και ακούμε. Δε βλέπουμε ἢ ακούμε επειδή ἐξασκηθήκαμε πολλές φορές να βλέπουμε ἢ να ακούμε: «οὐ γάρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τάς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρῆσάμενοι ἔσχομεν». Χαρακτηριστική είναι ἐδώ η χρήση του επιρρήματος *πολλάκις* που τονίζει ὅτι η επανάληψη ὁμοίων ενεργειῶν είναι ἀναγκαῖα ὄχι βέβαια στην περίπτωση των φυσικῶν ιδιοτήτων ἀλλά στην περίπτωση της ηθικῆς ἀρετῆς.

Στην περίπτωση των ἀρετῶν ἀκολουθεῖται, ὅπως βλέπουμε, η ἀντίστροφη πορεία. Για να ἀποκτήσουμε τις ἀρετές πρέπει πρώτα να ἐνεργήσουμε. Η ἐνέργεια, η επαναλαμβανόμενη πράξη, η ἀσκηση θα μας οδηγήσει στην ἀπόκτηση της ηθικῆς ἀρετῆς. Για να τεκμηριώσει τη θέση του ο Αριστοτέλης καταφεύγει και πάλι στο παράδειγμα: ἀποκτούμε δηλαδή τις ἀρετές ἀφού πρώτα ἐνεργήσουμε, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει και στην περίπτωση των τεχνῶν. Ὅπως γίνεται δηλαδή κανεὶς οἰκοδόμος χτίζοντας, ἔτσι γίνεται δίκαιος ὅταν ἀσκεῖται σε δίκαιες πράξεις. Ἐτσι λοιπόν, οι δυνάμεις που ἀποκτούμε ἐξ ἔθους είναι ἀποτέλεσμα ενεργειῶν, οι οποίες εἴτε προηγούνται της ἀπόκτησης (προτερόχρονο) εἴτε συμπίπτουν χρονικά με αὐτή (σύγχρονο). Χαρακτηριστική είναι ἐδώ και η χρήση του θεμελιώδους ζεύγους, συχνά ἀντιθετικού, των ἐννοιῶν δύνამις και ἐνέργεια.

Η θέση του φιλοσόφου στηρίζεται στη μέθοδο της ἀντίθεσης και τεκμηριώνεται με τη μέθοδο της ἀναλογίας. Ἐνῶ δηλαδή ἔχουμε πλήρως ἀνεπτυγμένες τις αισθήσεις και η χρήση τους ἔπεται, με τις ἀρετές συμβαίνει το ἀντίθετο: πρέπει πρώτα να προβούμε σε πράξεις, να ἀσκηθούμε για να ἐδραιώσουμε τις ηθικῆς ἀρετές. Η ἀντίθεση γίνεται φανερή ὄχι μόνο νοηματικά ἀλλά και ἐκφραστικά με τη χρήση των ἀντιθετικῶν συνδέσμων *μέν - δέ* και του επιρρήματος *ἀνάπαλιν* (= ἀντίθετα). Τη μέθοδο της ἀναλογίας ἐφαρμόζει ο Αριστοτέλης ἀναφέροντας πῶς συμβαίνει με την ηθική ἀρετή αὐτό ἀκριβῶς που συμβαίνει με τις τέχνες. Η παραβολική πρόταση κάνει πιο εύκολη την ἀποδοχή της ηθικῆς διδασκαλίας. Ὅπως δηλαδή με ἐπίμονη ἀσκηση γίνεται κάποιος τεχνίτης, οἰκοδόμος ἢ κιθαριστής, με τον ἴδιο τρόπο γίνεται και ο δίκαιος ἄνθρωπος, ο σῶφρονας, ο ἀνδρείος, πράττοντας δηλαδή δίκαια, σῶφρονα, ἀνδρεία. Για το Σταγειρίτη φιλόσοφο καθοριστικῆς σημασίας είναι η συστηματική ἀσκηση. Η μέθοδος της ἀναλογίας γίνεται φανερή με τα επιρρήματα *οἶον, ὥσπερ* και *οὕτω*. Στην παραβολική πρόταση (*ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν*) περιέχονται ὅροι που είναι περιττοί. Η παρουσία του επιθετικού προσδιορισμοῦ *ἄλλων* θα δικαιολογούνταν μόνο αν η ἀρετή ἀνήκε και αὐτή στις τέχνες, ἐνῶ ο προσθετικός σύνδεσμος *καί* δεν ταιριάζει νοηματικά στην πρόταση. Και στο ἔργο *Γοργίας* του Πλάτωνα συναντάμε παρόμοια χρήση της λέξης *ἄλλων*: «*ὑπὸ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων*». Αξίζει να σημειωθεῖ πῶς τα σύστοιχα

αντικείμενα δίκαια, σώφρονα, άνδρεΐα δείχνουν πως οι όμοιες πράξεις οδηγούν στη διαμόρφωση αντίστοιχων χαρακτήρων. Την άποψη ότι η τέχνη κατακτάται με την εξάσκηση συναντάμε και στον Πλάτωνα, ο οποίος μάλιστα αναφέρει ότι και το παιχνίδι είναι μια μορφή εξάσκησης για την τέχνη που το παιδί προορίζεται να ασκήσει στο μέλλον: «...καί φημί τόν ότιούν άγαθόν άνδρα μέλλοντα έσσεσθαι τουτο αύτό εκ παι-δων ευθύς μελετάν δεΐν, παΐζοντά τε καΐ σπουδάζοντα εν τοΐς του πράγματος εκάστοις προσήκουσιν».

B 3. Η ψυχή του ανθρώπου, είπε ο Αριστοτέλης, αποτελείται κατ' αρχάς από δυο μέρη, από το *λόγον* έχον μέρος και από το *άλογον* (με δική μας διατύπωση: ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δυο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με το λογικό του). Η αρχική όμως αυτή διμερής «διαίρεση» κατέληξε σε μια τριμερή «διαίρεση», αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά: α) ένα καθαρά *άλογον* μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά *λόγον* έχον μέρος της, και γ) ένα μέρος που μετέχει και του *άλoγoυ* και του *λόγον* έχοντος μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είπε, έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και άρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε *έπιθυμητικόν*) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν το χαρακτήρα του ανθρώπου (ηθικές αρετές), ενώ το δεύτερο, που αφορά απόλυτα και καθαρά στο λογικό μας, έχει σχέση με τις διανοητικές μας αρετές (με τη σοφία λ.χ. ή τη φρόνηση). Έτσι, ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

B 4. **οϋσης:** ουσία, ουσιαστικός
έσχηκε: σχήμα, σχετικός
πεφυκότων: φύση, φυσιολογικός
χρησάμενοι: χρήση, χρήσιμος
μανθάνομεν: μαθητής, μαθησιακός

Γ 1. Γιατί νομίζω ότι εσείς δεν αγνοείτε ότι πολλές πράξεις ήδη έχουν γίνει τέτοιες που αρχικά βέβαια όλοι γενικά πίστεψαν ότι είναι συμφορές και συμπόνεσαν αυτούς που έπαθαν (τις συμφορές) αργότερα όμως αντιλήφθηκαν ότι αυτές οι ίδιες έχουν γίνει αιτίες/ υπαίτιες πολύ μεγάλων αγαθών. Και γιατί πρέπει να λέω/ αναφέρω τα μακρινά; Αλλά και τώρα θα βρούσαμε ότι οι πόλεις αυτές βέβαια που έχουν τα πρωτεία, και εννοώ την Αθήνα και τη Θήβα, απέκτησαν μεγάλη ανάπτυξη/ πρόοδο όχι εξαιτίας της ειρήνης, αλλά γι' αυτούς τους λόγους για τους οποίους αφού προηγουμένως απέτυχαν στον πόλεμο, ανέκτησαν τις δυνάμεις τους (αλλά εξ αιτίας αυτών των γεγονότων/ περιστάσεων που τους επέτρεψαν να ανακτήσουν τις δυνάμεις τους) και (θα βρούσαμε) ότι η μια αφενός γι' αυτούς τους λόγους έγινε ηγεμόνας των Ελλήνων και η άλλη έχει αποκτήσει τόσο μεγάλη δύναμη σήμερα, όση κανείς ποτέ μέχρι τώρα δεν περίμενε ότι θα αποκτήσει/ να αποκτήσει γιατί οι διακρίσεις και η δόξα συνηθίζουν να γίνονται/ προέρχονται όχι από την ησυχία/ αδράνεια, αλλά από τους αγώνες.

Γ 2. ὑμᾶς: ἔ

πόρρω: πορρωτάτω

ἀγαθῶν: εὖ

αὐτάς: ὑμῶν αὐτῶν

ἡγεμόνα: ἡγεμόσι(ν)

οἶμαι: ᾤετο

ὑπέλαβον: ὑπειλήφθαι

τοῖς παθοῦσι: τοῖς πεισομένοις

ἔγνωσαν: γνοίη

καταστᾶσαν: κατάστηθι

Γ 3.

α. ὑμᾶς: Υποκείμενο του απαρεμφάτου «οὐκ ἀγνοεῖν» (ετεροπροσωπία).

συμφοράς: Κατηγορούμενο στο «ἄς» μέσω του συνδετικού εἶναι.

τοῖς παθοῦσι: Επιθετική μετοχή με Υποκείμενο το άρθρο της, ως Αντικείμενο στο «συνηχθέσθησαν», (σύνθετο με την πρόθεση σύν και φιλική διάθεση).

τί: Επιρρηματικός προσδιορισμός, Αιτιατική της Αιτίας στο («δεῖ») «λέγειν».

λαβούσας: Κατηγορηματική μετοχή που αναφέρεται στον Αντικείμενο του εὔροισεν ἄν «τάς πόλεις», σε θέση Κατηγορουμένου.

ἡγεμόνα: Κατηγορούμενο στο Υποκείμενο της μετοχής καταστᾶσαν, «τήν μέν».

β. Πλάγιος λόγος

1^{ος} τρόπος: ειδική δευτερεύουσα πρόταση: Ὁ ῥήτωρ εἶπε ότι αἱ γάρ ἐπιφάνειαι καί λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλοῖεν.

2^{ος} τρόπος: ειδικό απαρέμφατο: Ὁ ῥήτωρ εἶπε τάς γάρ ἐπιφανείας καί λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγῶνων γίνεσθαι φιλεῖν.